



www.ketab.ir

315

سج

ا

۴۵۴

اشرف

- سرشناسه : میری، محمد، ۱۳۵۷ -
- عنوان و نام پدیدآور : نحوه وجود نفس و چگونگی تجربه آن از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا/ محمد میری؛ با نظارت علمی سیدیدالله یزدان‌پناه.
- مشخصات نشر : قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۷.
- مشخصات ظاهری : ۳۶۴ ص.
- فروست : انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۷، فلسفه: ۲۲۳.
- شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۱۸۲-۷
- وضعیت فهرست‌نویسی : فیا.
- یادداشت : کتابنامه.
- یادداشت : نمایه.
- موضوع : ابن عربی، محمدبن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ق. -- دیدگاه درباره نفس.
- موضوع : Ibn al -Arabi -- Views on spirit
- موضوع : صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ق. -- دیدگاه درباره نفس.
- موضوع : Sadradding shirazi, Mohammad ebn Ebrahim -- Views on spirit
- موضوع : فلسفه اسلامی.
- موضوع : Islamic philosophy
- موضوع : نفس.
- موضوع : Spirit
- موضوع : یزدان‌پناه، سیدیدالله، ۱۳۴۲ -
- شناسه افزوده : شناسه افزوده
- مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، انتشارات.
- BBR۵۵/۷۴۹
- ۱/۱۸۹
- ۵۴۳۸۲۸۳ : شماره کتاب‌شناسی ملی

نحوه وجود نفس
و چگونگی تجرد آن از دیدگاه
ابن عربی و ملا صدرا

محمد میری

استادیار دانشگاه تهران

با نظارت علمی: سیدیدالله یزدان‌پناه

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
(رهبر انقلاب)

۱۳۹۸



شماره ردیف ۱۴۱۷
شماره موضوعی فلسفه - ۲۲۳
۱۳۹۷-۳۷

■ نحوه وجود نفس و چگونگی تجرد آن از دیدگاه ابن عربی و ملاصدرا

● مؤلف: محمد میری

● ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● چاپ: افق

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، بهار ۹۸

● شمارگان: ۳۰۰

● قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

● دفتر مرکزی: قم، خیابان شهدا، کوی ممتاز، پلاک ۳۸

● تلفن و نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۲۳۲۶

● شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲

● تلفن و نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۶۶۱۲۱

● شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۳۶۲۹

تقديم به جانا همه جهان و روح همه ملك و ملكوت

حضرت بقیة الله الأعظم روحی
و ارواح العالمین ارباب مقدمه الفداء

یا اَیُّهَا الرَّعِیزُ، مَتَنَا وَ اَکَلْنَا رَعِیَّتُکَ وَ جَمَعْنَا بَیْنَنَا وَ بَیْنَکَ مِنْ جَمَاعَةٍ
فَاَوْفِیْ کُنَّا الْکَیْلَ وَ نَعْرِضُکَ عَلَیْنَا اِیَّاهُ الَّذِیْ یُجِیْبُ الْمُتَسَرِّعِیْنَ

قدردانی و تشکر

بر خود واجب می‌دانم از استادان بزرگواری که در راه انجام این پژوهش، با راهنمایی‌ها و هدایت‌های بی‌دریغ خود مرا یاری کردند، تشکر کنم:

از استاد بزرگوار حوزه علمیه قم، حضرت حجت الاسلام والمسلمین یزدان‌پناه، دام ظلّه، که سال‌ها در حد فهم خود، خوشه‌چین خرمن معرفت‌شان بوده‌ام و در طول نگارش این مجموعه، از افادات ایشان، چه آنهایی که مکتوب شده است، چه آنهایی که در جلسات درس از ایشان استاده کرده‌ام و چه مطالب باارزشی که پس از مطالعه و بازنگری این اثر، به من فرموده‌اند، بهره‌های فراوان برده‌ام، خالصانه تشکر می‌کنم؛

همچنین از استاد بزرگوار جناب آقای عبودیت که با بزرگواری تمام، در مراحل تدوین این اثر با راهنمایی‌های خود بر بنده منت نهادند و حتی یادداشت‌هایی را که حاصل تحقیقات گسترده ایشان در مبانی حکمت صدرایی بود، بدون هیچ چشمداشتی در اختیار حقیر قرار دادند، صمیمانه قدردانی می‌کنم؛

از برادر و استاد بزرگوارم جناب آقای سعید علی‌زاده نیز که با مطالعه این کتاب و اشاره به بسیاری از مشکلات آن و با راهنمایی‌های ارزشمند خود مرا یاری رساندند، سپاسگزارم.

خداوند متعال را شکرگزارم که به من توفیق بهره‌مندی از این استادان گرامی را عنایت فرموده است. توفیقات روزافزون همه این بزرگواران را از درگاه خداوند متّان خواستارم.

فهرست مطالب

۶	قدردانی و تشکر
۱۱	مقدمهٔ معاونت پژوهش
۱۵	پیشگفتار
	فصل نخست: مقدمات و کلیاتی در باب علم النفس عرفانی و فلسفی
۲۲	اهتمام به شناخت نفس در آموزه‌های دینی
۲۴	معرفت نفس؛ کشفی یا اکتفی
۳۲	اهتمام به شناخت نفس در ادبیات عرفانی
۳۴	اهتمام به شناخت نفس در فلسفهٔ اسلامی
۴۰	اهتمام به شناخت نفس در عرفان نظری
۵۰	نکاتی چند در باب دیدگاه‌های انسان‌شناسانهٔ ابن عربی
۵۱	۱. اصطلاحات ابن عربی در باب نفس
۵۵	۲. نسبت انسان کامل با انسان حیوان در علم النفس ابن عربی
۵۶	در آمیختگی مباحث مربوط به انسان کامل و انسان حیوان
۶۳	احکام مختص به انسان کامل
۶۵	احکام مشترک میان انسان کامل و انسان حیوان
۷۴	اشتراک انسان حیوان با انسان کامل در قوس نزول

- اشتراک انسان حیوان با انسان کامل به حسب استعداد ۷۷
۳. خلق انسان بر صورت الهی ۸۴
- معنای صورت الهی ۹۲
- خلق همه انسان‌ها بر صورت الهی ۱۰۳
- فروغات و نتایج خلق انسان بر صورت الهی ۱۰۸
- فرع نخست: انسان؛ کون جامع ۱۰۹
- فرع دوم: آفرینش انسان با دو دست الهی ۱۱۸
- فرع سوم: نگاه متفاوت ابن عربی به فصل مقوم انسان ۱۲۵
- نکاتی چند در باب دیدگاه‌های انسان‌شناسانه صدر المتألهین ۱۳۲
۱. نگاه وجودی صدرا به مباحث علم النفس ۱۳۲
 ۲. تأثیر اصالت وجود و سایر مبانی صدرا در علم النفس فلسفی وی ۱۳۴
 ۳. جهش انقلاب گونه صدر المتألهین در علم النفس ۱۴۱
 ۴. نقش مبحث نحوه وجود تعلق نفس در سایر مباحث علم النفس ۱۴۵
- فصل دوم: نحوه وجود نفس از دیدگاه ملا صدرا**
- تعریف نفس در حکمت متعالیه ۱۵۰
- توضیح نحوه وجود نفس در حکمت متعالیه ۱۵۴
- دلایل ذاتی بودن تعلق نفس به بدن و ابطال عرضی بودن آن ۱۵۹
۱. استدلال‌های نقضی ۱۶۹
 - نقض به رابطه عقل فعال با عالم و رابطه رب النوع انسانی با انسان‌ها ۱۷۰
 - نقض به هر دو شیئی که با هم در نظر گرفته شوند ۱۷۱
 ۲. تفاوت جوهری نفس و عقل ۱۷۴

۳. الذاتی لا یزول ۱۷۶
۴. امتناع تغییر در مجرد تام عقلی ۱۷۷
۵. ترکیب اتحادی بین بدن و نفس ۱۷۸
۶. تعلق ذاتی صورت به ماده ۱۸۳
۷. اتصاف نفس به احکام بدنی؛ دلیل مادی بودن نفس ۱۸۴
۸. دردهای بدنی؛ نشانه اتحاد نفس با بدن ۱۸۷
۹. القات نداشتن عالی به سافل ۱۹۱
- برخی فروعات و تایید تعلق ذاتی نفس به بدن ۱۹۴
۱. تقسیم مادی مراتب جواهر بر حسب نحوه وجود آنها ۱۹۴
۲. رابطه تشکیکی میان سه مرتبه عقل، نفس و جسم ۱۹۸
۳. لغیره بودن وجود نفس ۲۰۰
- تفاوت نحوه وجود نفس با نحوه وجود اعراض ۲۰۲
- تفاوت نحوه وجود نفس با نحوه وجود سایر صورت‌های نوعیه ۲۰۴
۴. دو اعتبار «لابشرط» و «بشرط لا» در نفس ۲۱۰
۵. بدن؛ علت قابل نفس یا علت معدّه آن ۲۱۹
۶. تعلق ذاتی بدن به نفس ۲۲۵
۷. مبنای حرکت جوهری در انسان ۲۲۹

فصل سوم: نحوه وجود نفس از دیدگاه ابن عربی

- تعلق ذاتی نفس به بدن ۲۳۶
- استدلال‌های ابن عربی بر تعلق ذاتی نفس به بدن ۲۳۷
۱. هویت برزخی کون جامع ۲۳۸

۲. تنزه مجردات تام عقلی از جهات مادی و جسمانی..... ۲۴۴

چگونگی تعلق ارواح به مظاهر مادی خود..... ۲۵۰

۳. ابدان؛ مابه‌الامتیاز ارواح..... ۲۵۴

۴. خلق انسان بر صورت الهی..... ۲۶۴

۵. شهود..... ۲۷۵

۶. استدلال به شریعت..... ۲۷۸

۷. معاد جسمانی..... ۲۸۰

فصل چهارم: جمع‌بندی دیدگاه ملا صدرا و ابن عربی در باب نحوه وجود نفس

مقایسه دیدگاه ابن عربی و صدرا در محدوده نیاز نفس به بدن..... ۲۸۸

مقایسه دیدگاه ابن عربی و صدرا در ذاتی یا عرضی بودن تعلق نفس به

بدن..... ۳۰۲

مقایسه دیدگاه ابن عربی و صدرا در مثبت یا منفی بودن تلازم نفس و بدن..... ۳۱۱

مقایسه دیدگاه ابن عربی و ملا صدرا درباره دو اعتبار مادی و مجرد بودن

نفس..... ۳۱۶

خاتمه

منابع..... ۳۲۷

نمایه‌ها..... ۳۴۱

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصل‌ترین، -اودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ‌واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل ازبین‌رفتنی و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند و دراین‌میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیاسر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او ﷺ، برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها

سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخشان خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردّپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برجسته از مبانی اسلامی را یافت و تا رسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.



مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی* در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزشمندی را در دسترس خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو علم‌النفس عرفانی و فلسفی که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام آقای محمد میری نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده، ارائه دیدگاهی کلان از علم‌النفس عرفانی به پژوهشگران حوزه فلسفه و عرفان اسلامی است. نگارنده می‌کوشد تا با انجام پژوهش‌هایی از این دست، نگاه جدی‌تر محققان علاقه‌مند به عرفان اسلامی را به این بخش از میراث پرارزش اهل معرفت جلب کند.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجت‌الاسلام والمسلمین استاد سیدیدالله یزدان‌پناه که با نظارت، مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتفاق و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی*

پیشگفتار

از دیرباز پرسش‌های اساسی دربارهٔ حقیقت انسان و نفس و روح او در ذهن بشر وجود داشته است. گروه‌ها و نحله‌های متفاوت علمی در طول تاریخ، هریک به فراخور داشته‌های خویش، به این مبحث بسیار مهم پرداخته و کوشیده‌اند پاسخ‌هایی برای این پرسش‌ها بیابند. از آنجاکه کتاب‌ها و شرایع آسمانی نیز به این مقوله توجه داشته‌اند، علمای دینی هم به تبعیت از مضامین الهی که در شریعت آنها در این باب آمده است، هرکدام به نحوی به این بحث‌ها پرداخته‌اند.

در این میان، تحقیقات طبقات گوناگون فیلسوفان مسلمان، از جمله موفق‌ترین تلاش‌ها برای عرضهٔ تبیینی صحیح از حقیقت نفس انسانی به شمار می‌رود. صدرالمآلهین توانست با پشتوانهٔ میراث عظیمی که از فلاسفهٔ بزرگ پیش از او بر جا مانده بود و با استفاده از قوت فلسفی فوق‌العاده و منحصربه‌فرد خود، در بسیاری از مسائل کلیدی فلسفه تحول و انقلابی پدید آورد. او در عرضهٔ علم النفس نیز نظریاتی ابتکاری دارد که درخور توجه بسیار است.

عرفا نیز از نخست دغدغه‌های انسان‌شناسانه داشته‌اند و کلمات به‌جامانده از آنان در این باره، گواه این مدعا است؛ اما پس از آنکه با ظهور ابن عربی، عرفان نظری رسماً در کنار سایر علوم، اعلام موجودیت کرد، طبیعی است که باید موضع عرفان در باب مسائل علم النفس نیز مشخص‌تر می‌شد. در آثار عرفا، خصوصاً آثار به‌جامانده از عرفای نخستین، نمی‌توان مباحث روشنی را با عنوان علم النفس دنبال کرد؛ چون در آن زمان عرفان نظری هنوز علمی مستقل و نظام‌مند بود. حتی پس از آنکه ابن عربی و سپس قونوی، علم عرفان نظری را به صورت نظام سازوار علمی و منسجم با دغدغه‌های هستی‌شناسانه به جامعه علمی عرضه کردند، باز هم مباحث مربوط به علم النفس، به بنای فلسفی‌اش، آن‌قدر برایشان جدی نبود که به وزن علم النفس فلسفی، مباحثی را به طور مستقل تحت این عنوان بیاورند. اما این بدان معنا نیست که عرفا در آثار علمی و شهودی خود به این‌گونه مباحث پرداخته باشند. دغدغه‌های انسان‌شناسانه عرفا به ضمیمه آیات و روایات فراوانی که در شریعت، به نحوی به مباحث علم النفس اشاره دارند، زمینه مطرح کردن نظریات مبتنی بر مبانی عرفان نظری را در مسائل گوناگون علم النفس فراهم آورد. عرفا در مواجهه با انبوه آیات و روایات ناظر به مباحث گوناگون نفس، بر اساس مکاشفاتی که از لایه‌های باطنی هستی داشته‌اند، بیانات ارزشمندی دارند. برای مثال ابن عربی و تابعان او در این مکتب، مطالب بسیار بدیع و جذابی حول برخی مباحث



علم النفس مطرح کرده‌اند که می‌تواند منبعی غنی برای دقت‌های فیلسوفانه حکما باشد؛ چنان‌که حکیم صدرا در علم النفس خود از آثار عرفا فراوان بهره برده است.^۱

بنابراین جا دارد تحقیقات مستقلی دربارهٔ موضع عرفا در باب مباحث گوناگون علم النفس صورت گیرد. البته نسبت مباحثی که در فلسفه به آن «علم النفس» اطلاق می‌شود با مباحث نفس نزد عرفا، عموم و خصوص من وجه است؛ یعنی در عین حال که در مباحث مطرح شده دربارهٔ نفس، مشترکات فراوانی در هر دو نحله به چشم می‌خورد، هریک از این دو گروه، به تناسب علاقه‌ها و دغدغه‌های متفاوت خود، مباحثی اختصاصی نیز طرح کرده‌اند. برای مثال، عرفا هیچ‌گاه مانند فلاسفه، در مباحثی همچون کیفیت ابصار، مراحل مضم غذا، نخستین عضوی که از جنین متکون می‌شود و مسائلی از این دست که دخل چندانی به کمالات معنوی انسان ندارد، به تفصیل وارد نمی‌شوند. از طرف دیگر، طبیعی است که حکما نیز مانند عرفا در مباحثی همچون بطون سبعة حقیقت انسانی، کیفیت تحلی نفس به کمالات معنوی، چگونگی مظهر است نفس برای اسمای الهی و مباحثی از این قبیل، وارد نشده‌اند و بلکه عرفا، که تازه میدان در این عرصه بوده‌اند.

۱. بررسی دقیق تأثرات صدر المتألهین از آثار عرفا در مباحث علم النفس، مجال دیگری می‌طلبد؛ ولی به اختصار می‌توان به قسمت‌هایی از آثار صدرا در باب علم النفس، مثل جلد هشتم و نهم اسفار که در آنها صریحاً عبارات عرفا را نقل می‌کند، اشاره کرد. همچنین صدرا در موارد بسیاری، با تعبیری همچون راسخان در علم و عارفان و اهل مکاشفه و... به عرفا و نظریاتشان اشاره دارد.

هرچند عرفان نظری در مقام علمی مستقل، در میان سایر علوم عقلی اسلامی، جایگاه خود را یافته و در کنار فلسفه و کلام، حرف‌هایی برای گفتن دارد، هنوز موضع علم عرفان نظری در باب شناخت نفس انسانی، که از آن به علم النفس عرفانی تعبیر می‌کنیم، چندان منقح نشده است. از این رو لازم است با انجام چنین تحقیقاتی، ضمن استخراج علم النفس عرفانی از دیدگاه عرفای بزرگ و تأییدگذاری مانند ابن عربی، قونوی و...، اثرپذیری فلاسفه به خصوص صدرالمشاهین و حکمت متعالیه را از عرفا بررسی کنیم.

فلاسفه از جمله ملاصدرا، در آثار خود به مباحث پیرامونی علم النفس به نحو مبسوط پرداخته‌اند؛ ولی نمی‌توان به راحتی این مباحث را در آثار عرفا پیگیری کرد. هرچند عرفای همچون ابن عربی به علم النفس توجه داشته‌اند، این قسمت از نظریات عرفانی آنها معمولاً تحت الشعاع مباحث مبسوط و منظمی که در باب انسان کامل مطرح کرده‌اند، قرار گرفته است.

در این کتاب، دیدگاه ابن عربی و صدرالمشاهین درباره نحوه وجود نفس و چگونگی تجرد آن، مقایسه خواهد شد.

نکته درخور توجه دیگر نیز اینکه، معمولاً ابن عربی در آثار خود به مطرح کردن مباحث در سیاقی منظم و با ترتیب منطقی، متنظم نیست، و از این رو نمی‌توان نظریات وی را در باب علم النفس در قسمت مشخصی از آثارش دنبال کرد؛ خصوصاً آنکه موضع وی و سایر عرفا در باب مسائل علم النفس، تاکنون مستقلاً بررسی نشده

است. از این رو، این کتاب بر آن است که با بررسی نظریات ابن عربی درباره یکی از اساسی ترین و مهم ترین مباحث علم النفس، یعنی نحوه وجود و چگونگی تجرد نفس و مقایسه آن با نظریات صدرا، این بخش از مباحث کلان علم النفس را روشن تر کند.

برای رسیدن به این هدف، ابتدا برخی مقدمات و مبانی ضروری را که در روشن شدن کلیت علم النفس عرفانی و علم النفس صدرایی، مؤثر است بررسی خواهیم کرد و سپس به طور خاص به مسئله نحوه وجود نفس از دیدگاه صدرایی و محیی الدینی خواهیم پرداخت.

محمد میری